

Секція № 2.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Бехруз Хашматулла Набієвич

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри міжнародного та
європейського права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ВІЙНА» У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Проблема визначення поняття «війна» та його розрізнення із суміжними поняттями знаходиться у центрі наукового дискурсу, її вирішення має не лише теоретичне, але й практичне значення. Оскільки його єдиного, узгодженого юридичного визначення не існує, це ускладнює кваліфікацію тих чи інших подій чи дій, а також породжує багато їх тлумачень.

Існують різні концепції до тлумачення поняття «війна», розроблені в рамках політичної, соціологічної, правової наук.

За формулюванням прусського воєначальника, відомого розробника теорії війни Карла фона Клаузевиця «війна є продовженням політики іншими, насильницькими засобами, спрямованими на те, щоб примусити супротивника виконати свою волю [1, с. 75]. Це визначення, сформульоване близько 200 років тому, що є прикладом його політичного тлумачення, не втрачає актуальності та є основою багатьох сучасних доктрин щодо війни та воєнних конфліктів. Г. Сорель визначав війну як «політичний акт, за допомогою якого держави, нездатні врегулювати суперечку щодо своїх зобов'язань, прав чи інтересів, вдаються до збройної сили, щоб вирішити, хто з них сильніший, і тому можуть нав'язати свою волю іншому [2]. На думку Г. М. Каллена, війна – це збройне протистояння між двома або більше суверенними інститутами,

які використовують організовані збройні сили для досягнення конкретних цілей [3].

Саме політика визначає стратегію, тактику, цілі, способи та засоби оголошення та введення війни. Від політичних цілей та можливостей їх досягнення залежить характер війни, з якою інтенсивністю вона ведеться, умови досягнення застосування та укладання мирного договору. Від політичного керівництва також залежить залучення союзників, створення коаліцій.

Концепція тлумачення війни крізь призму юридичної науки тісно пов'язана з політичною концепцією. Зокрема, війна розглядається як «правова умова, яка рівною мірою дозволяє двом або більше ворогуючим сторонам вести конфлікт із застосуванням збройної сили» [4]. Г. Кельзен, розмірковуючи над правовим статусом війни, у своїй роботі «Про і мир у міжнародних відносинах» (1942) наводить дві її інтерпретації. Відповідно до першої інтерпретації, війна не є правопорушенням чи санкцією. Це не правопорушення, тому що вона не заборонена жодним спільним міжнародно-правовим актом. Звідси випливає, що будь-яка держава може воювати проти будь-якої іншої держави, не порушуючи закону. Також війна не може бути санкцією, оскільки немає міжнародного права, що дозволяє війну. У той час, як кожна держава санкціонує свої війни та засуджує своїх ворогів, навряд чи такий стан справ є законним. Таким чином, війна не може бути ні похвалою, ні засудженням з боку закону. Відповідно до іншої інтерпретації війни, існує загальне міжнародне право, що забороняє війну в принципі, за винятком випадків скоєння незаконних дій, правопорушень. Тому війна або засуджується, тому що є правопорушенням, або схвалюється, тому що є санкцією [5]. Отже, кожна із наведених інтерпретацій війни передбачає, що її існування є предметом об'єктивної детермінації [6, с. 7].

Згідно з міжнародним правом, війна в принципі може мати місце лише між суверенними політичними утвореннями, тобто державами. Таким чином, війна є засобом вирішення розбіжностей між одиницями найвищого рівня

політичної організації. Для того, щоб конфлікт міг називатися війною, згідно з нормами міжнародного права, одна з його сторін має виступити з офіційним оголошенням війни. Оскільки багато конфліктів проходили без оголошення війни, вони де-юре не кваліфікувалися як війна і, відповідно, практично поняття «воєнний конфлікт» замінив поняття «війна».

Значна кількість питань, пов'язаних з міжнародно-правовим регулюванням війни та воєнного конфлікту, закріплені у міжнародних актах та угодах, зокрема: III Гаазькій Конвенції про відкриття військових дій (1907), Гаазьких конвенціях (1899, 1907), Женевських конвенціях (1864, 1906 і 1929), Договорі про відмову від війни як знаряддя національної політики (1928), Статуті Ліги Націй (1920), Статуті ООН (1945), Женевській конвенції про захист жертв війни (1949) та ін. Ці міжнародно-правові акти містять також комплекс норм міжнародного гуманітарного права, які передбачають низку обмежень щодо способів її ведення, передбачають заходи, спрямовані на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у військових діях.

До Першої світової війни «війна», в основному, кваліфікувалася як конфлікт між державами, при цьому вона охоплювала усі форми та види проявів воєнних конфліктів та зіткнень. Міжнародне право безпосередньо не регламентувало конфлікти, які були офіційно оголошені війнами. У разі оголошення війни, конфлікти не визнавалися війною і не потрапляли у сферу регулювання норм міжнародного права. Однак докорінна трансформація міжнародних відносин після Першої світової війни і, особливо, після Другої світової війни, трансформує й норми міжнародного права щодо формального підходу до визначення поняття «війна».

Слід зазначити, що термін «війна» міститься в усіх вищеназваних міжнародно-правових документах як захід, до якого не повинні вдатися держави. Якщо держави оголошують війну і відбуваються військові дії, то норми міжнародного права регламентували порядок ведення війни, правила поведінки комбатантів, порядок укладання миру тощо. Таким чином, сфера регулювання норм міжнародного права охоплює питання, пов'язані з різними

воєнними конфліктами та застосуванням військової сили, вже без урахування самого факту відсутності оголошення війни, зокрема, Женевська конвенція та додаткові протоколи до них (1949, 1977). Так, Перший Протокол Женевської конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, закріпив поняття «збройний конфлікт міжнародного характеру» [7]. У результаті термін «збройний конфлікт» повністю замінив термін «війна», він став вживатися в усіх міжнародно-правових актах.

Необхідно розмежовувати поняття «війна» та «воєнний конфлікт». Війна є різновидом воєнного конфлікту у його найбільш інтенсивній формі. У разі війни застосовуються кардинально відмінні заходи та правові документи, аніж під час інших воєнних збройних конфліктів. При війні між державами усі дипломатичні, політичні та економічні, навіть гуманітарні відносини, можуть бути розірвані, а при інших формах воєнних конфліктів вони зберігаються. Це спричиняє велику кількість наслідків, пов'язаних, перш за все, зі ст. 15 Конвенції із захисту прав людини та основних свобод (1950), яка містить положення, що «у разі війни або за інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, будь-яка держава може вживати заходів щодо відступу від її зобов'язань» [8]. Ці наслідки пов'язані із скасуванням деяких зобов'язань щодо захисту прав людини, у тому числі право на життя. Ще одним важливим моментом, через який важливе розмежування в поняттях «війна», «воєнний конфлікт» чи «збройний конфлікт», є причини початку воєнних дій, адже саме від цього залежить застосування ефективних заходів щодо їх припинення. Крім того, розмежування цих понять має політичну значущість як усередині країни, так і в масштабах усієї світової спільноти.

Джерела :

1. Clausewitz Carl. On War. Princeton, New Jersey : Princeton University Press, 1989. 732 p.
2. Sorel G. Réflexions sur la violence. 2e éd. Paris : Rivière, 1910. 412 p.
3. Kallen H. M. Of war and peace. Social Research. 361 p.

4. Wright Q. A Study of War. 2nd ed. University of Chicago Press, 1983. 474 p.
5. Kelsen H. Law and peace in international relations. Harvard Univ.Press, Cambridge, 1942. 181 p.
6. Dennen J. V. D. On war: Concepts, Definitions, Research Data: A short literature review and bibliography. 2005. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/12857871.pdf>
7. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів 1,4,6,7,11–16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Сінькевич Олена Василівна

д.ю.н., доцент, професор кафедри конституційного права

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МОВНИЙ ЧИННИК ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ РОСІЙСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ

Дев'ять місяців повномасштабної війни росії проти України спричинили масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, за цей час виявлено переконливі докази систематичних порушень права на життя, на повагу до гідності людини, на свободу та особисту недоторканність, права на власність, тощо. Завдаючи удари по цивільній інфраструктурі, здійснюючи примусову депортацію на тимчасово окупованих територіях, масові страти та зґвалтування, розлучаючи сім'ї, вбиваючи та катуючи проукраїнських